Miljövänliga val kräver kunskap

Att välja ett så miljö- och klimatvänligt material som möjligt vid bygge av trädäck, ommålning av stugan eller val av marktäckning kan vara lättare sagt än gjort. Minimalt kemikalieläckage och hållbarhet måste vägas mot materialets livslängd och transportpåverkan. Men med rätt kunskap kommer du långt på vägen.

I Sveriges relativt blöta klimat är standardvalet av trä för utomhusbruk tryckimpregnerat virke, vilket är behandlat för att stå emot röta. Tryckimpregnerat innebär att kemikalierna pressas in i virket med hjälp av tryck eller vakuum, vilket ger virket ett långvarigt skydd mot bland annat rötsvamp och insektsangrepp. Fram till 2004 var det standard att impregneringen innehöll miljö- och hälsofarliga ämnen som arsenik, kreosot och krom. Efter att dessa förbjöds används vanligen koppar i kombination med svampdödande medel, vilket generellt anses vara mindre skadligt än arsenik och krom, men är likväl giftigt för alla vattenlevande organismer. Allt tryckimpregnerat virke ska därför lämnas på miljöstation som miljöfarligt avfall när det är färdiganvänt.

Omdiskuterat virke

De senaste åren har det även kommit ut kiselimpregnerat respektive värmebehandlat virke på marknaden. Kiselbehandlat trä är precis som namnet avslöjar impregnerat med kisel i stället för koppar. Värmebehandlat trä har upphettats till drygt 200 grader, vilket ändrar träets kemiska struktur så att det blir bättre på att stå emot rötangrepp. Fördelen är de mildare impregneringsmetoderna, nackdelen är att de ofta har en kortare livslängd samt är dyrare. I flera fall har kiselbehandlat virke fått bytas ut efter bara fem år medan kopparimpregnerat trä normalt har en garanti på minst 20 år. Hur miljövänligt ett virke är avgörs således inte bara av vilka kemikalier som ingår i impregneringen, utan även hur länge det

Foto: Christina Säll

Ett tryckimpregnerat virke håller i många år. Alternativa behandlingar av trallvirke har kortare livslängd.

håller. Att till exempel lägga nytt trädäck var femte år kräver mer trä, vilket i sin tur ökar klimat- och miljöpåverkan.

Ett alternativ till att köpa färdigimpregnerat virke är att köpa träskyddsmedel som man stryker på själv. Detta tränger dock inte in i virket på samma sätt som industrinimpregnerat och ger därför inte lika bra skydd.

Giftfritt – men utan miljöhänsyn

Det finns andra alternativ för den som inte vill använda någon form av tryckimpregnerat trä, men de har alla olika eftergifter. Svensk kärnfuru är virke som är gjort av kärnan av tallved med täta årsringar och som därför inte är lika utsatt för röta. Täta årsringar innebär att trädet har vuxit långsamt, men eftersom dagens produktionsskogar mest består av snabbväxande trädsorter bildas inte mycket kärnvirke, vilket innebär att kärnvirket högst sannolikt kommer från

en skyddsvärd gammelskog. I vissa byggvaruhus finns också sibirisk lärk som marknadsförs som ett giftfritt och hållbart alternativ, men där tillkommer transporten och en avvägning kring om man kan lita på hållbarheten i ryskt skogsbruk. Detsamma gäller ceder och tropiska träslag som ipé, hållbara och giftfria men fraktas från långväga håll, och från skogar med höga skyddsvärden. Ett annat alternativ som möjligen är attraktivt på grund av den låga kostnaden är kompositttrall. En undersökning gjord av Svenskt Trä visade dock att kompositttrall som hade tillverkas i Kina respektive Tyskland hade tio gånger högre klimatpåverkan än tryckimpregnerad svensk furutrall.

Odla i oimpregnerade lådor

Ser man till livscykel verkar således impregnerat svenskt virke mest hållbart. De generella råden från Kemikalieinspektionen är dock att alltid överväga om man verkligen behöver impregnerat virke till det som ska byggas. Tillfälliga konstruktioner går ofta bra att bygga av helt oimpregnerat virke. Det gäller till exempel sandlådor, lekplatser och odlingslådor. En sandlåda kommer troligtvis inte att användas i 20 år och man kan därför fundera på om det är viktigt att den ska vara lika tålig mot röta som ett trädäck. Generellt bör även odlingslådor byggas av oimpregnerat virke. För att öka hållbarheten kan de behandlas med kallpressad linolja eller brännas av på samma sätt som görs med gärdsgårdsstörar.

Plastfärg läcker mikroplaster

En nyligen publicerad forskningsrapport visade att vanlig målarfärg är den enskilt största källan till mikroplastläckage i världens hav. Varje år läcker cirka två miljoner ton mikroplaster ut enbart från fasader som har målats med plastfärg, även känt som akrylfärg. Det är mer än vad textiler, däck och plastpellets släpper ifrån sig tillsammans. Läckaget sker dels när färgen målas på underlaget, dels när färgen eroderar och bryts ner av väder och vind. Tidigare uppskattades utomhusfärger av plast bidra till 9–21 procent av mikroplasterna i haven, men den nya studien uppskattar att plastfärg står för 58 procent av läckaget.

I dag består 90 procent av utbudet av målarfärger av plastfärger. Plastfärgens fördel är främst att den är snabbtorkande, men eftersom den är baserad på petroleum, som är en fossil resurs, har den många miljömässiga nackdelar – utöver läckaget av mikroplaster. När plastfärgen åldras blir den snabbt skör och när det kommer in vatten bakom färgen kan träfasaden börja att ruttna. Har man otur kan hela fasaden bli förstörd och då väntar ett omfattande restaureringsarbete.

I dag är många plastfärger miljömärkta med till exempel med EU-blomman eller Svanen. Tyvärr är plast alltid plast, vilket innebär att akrylfärger inte är ett lika blir ett bra miljöval som vissa av alternativen.

Linolje-, slam-, kalk- och lerfärger

För den som inte vill måla om sin stuga eller sitt hus med plastfärg finns det mer hållbara alternativ. Lättast är att använda linoljefärg, vilket var standard i Sverige fram till plastfärgens intåg efter andra världskrigets slut. Till skillnad från petroleum är lin ingen ändlig resurs utan kan odlas om och om igen. Linoljefärger innehåller heller inga lösningsmedel och färgen sitter kvar i många

Foto: Lise-Lotte Björkman

Bygg odlingslådor av oimpregnerat virke. För längre hållbarhet kan de behandlas med kallpressad linolja eller brännas av. Vill man måla dem använd linolje- eller slamfärg.

Foto: Christina Säll

Plastfärger är en källa till mikroplaster i världshaven. När färgen åldras blir den skör och spricker så att vatten kan komma in bakom färglagret och orsaka röta.

Foto: Lise-Lotte Björkman

Plastfri marktäckning kan ske med olika nedbrytbara material som här med fårull till vänster och hö till höger, som när de bryts ner förbättrar jorden.

år. En eventuell invändning mot linoljefärg är det förhållandevis höga priset, men eftersom linoljefärg inte består av lika mycket vatten som plastfärg brukar linoljefärg täcka fler kvadratmeter. Dessutom behövs ofta inte lika många strykningar.

Ett annat alternativ är slamfärg som tillverkas av vatten, mjölklister, linolja och färgsätts med pigment som innehåller järnoxid. Precis som linoljefärg låter slamfärg träet andas och den släpper inte ifrån sig några mikroplaster. Dock har den en kortare livslängd än andra färger. Andra miljövänliga alternativ är kalk- och lerfärg. De innehåller få eller inga kemikalier och kan användas för målning av fasader av betong, puts och tegel. Men det är också allt de kan användas till. Kalkfärg fäster mycket dåligt på andra underlag än puts och håller dåligt i utsatta miljöer. Nu är det troligtvis försvinnande få kolonistugor och inte så många enfamiljshus som är putsade, men om har ett sådant bör man kanske överväga kalkfärg på grund av det fantastiska resultatet.

Plastfri marktäckning

För den som vill miljöoptimera sin trädgård går det att vidta ytterligare åtgärder för att minska de negativa avtrycken. Ett sätt är att byta ut mark- och fiberdukar av plast till annat, minst lika ogräseffektivt, material. De dukar som säljs i trädgårdsbutiker är förvisso gjorda av polypropylen (märkt med siffran 5 i en triangel) som är en av de mindre skadliga plastsorterna. Dock är de inte biologiskt nedbrytbara vilket innebär att när exempelvis maskar drar ner de med tiden fragmenterade dukbitarna och äter dem så kommer de ut i andra änden som mikroplaster. De hamnar sedan i våra vattendrag och med tiden även i oss.

Även om det kräver lite mer arbete är ett av det bästa alternativa täckmaterialen vanliga tidningar och kartong. Mot fröogräs räcker ofta tidningar – tänk dock på att lägga ett tjockt lager, gärna upp till 20 sidor. Nackdelen med tidningar är att de behöver bytas ut åtminstone vartannat år. Kartong har en aningen längre hållbarhet och skyddar även mot tuffare rotogräs som kvickrot och kirskål. För att hindra tidningarna eller kartongen att blåsa bort kan man lägga ett lager löv, gräsklipp, bark eller träflis ovanpå. Även här är det viktigt att lägga på ett rejält lager för att hålla både underlaget på plats samt kväva eventuellt ogräs.

Fördel täckodlare

Den som är hängiven täckodling kan strunta i tidningar och kartong och enbart lägga på organiskt material, exempelvis löv, gräsklipp, halm, ensilage eller flis. Bäst resultat blir det om materialen varvas med varandra. En bonus med täckodling är att maskarna sköter gödslingen i och med att de äter täckmaterialet. Det kan bli upp emot ett halvt kilo maskbajs per dygn och kvadrat. Grönt och färskt material innehåller mest näring medan det som är brunt och torrt ger jorden struktur men bara lite näringstillskott.

Återvunnen plast är bäst

Andra källor till plast i trädgården är plastkrukor, plastförpackningar och plastpåsar. Plast är gene-

Foto: Lise-Lotte Björkman

Ett rejält lager med tidningspapper håller ogräsen borta, åtminstone till en början.

Foto: Lise-Lotte Björkman

Marktäckning i gångar kan göras som här med halm. Andra material kan vara barkflis eller motsvarande.

rellt ett skört material när det utsätts för vädrets makter och tenderar att falla sönder både vid hög värme och i kyla. I en mörk plastkruka blir jorden varmare än en lerkruka. Vid en jordtemperatur på 30 grader minskar rottillväxten och vid 50 grader dör rötterna efter 30 minuter. För den som vill plastbanta sin trädgård är krukor av exempelvis lera och trä mer hållbara eftersom de inte är gjorda av fossilt material. Dock är de vanligen inte köldtåliga och behöver därför förvaras i plusgrader på vintern.

Ibland går det dock inte att undvika plastkrukorna och då är det bra att använda dem igen och igen, alternativt ge dem vidare för att minska miljöpåverkan. Observera att både så kallad bioplast och nedbrytbar plast ger upphov till mikroplaster om de lämnas i naturen och är således inte bättre för miljön än vanlig plast tillverkad av olja. Nedbrytbar plast är heller inte nedbrytbar mer än under speciella industriella förhållanden. Bäst är således återvunnen vanlig plast som dessutom återvinns när den inte går att använda länge.

Sist, men inte minst, bör den som vill minska mängden plast i sin trädgård inte använda byggplast som täckmaterial till odlingstunnlar eftersom denna typ av plast inte har något UV-skydd. Det innebär att den snabbt blir skör när den utsätts för sol, vind och regn och riskerar att gå sönder och blanda sig med jorden där den till slut blir mikroplast. En del koloniföreningar har haft så stora problem med plast som sprids i området att de numera enbart tillåter så kallad EVA-folie som både är UV-stabil och klarar temperaturer ner till minus 35 grader, vilket är ett mer hållbart val.

Text: IZABELLA ROSENGREN

RIKSFÖRBUNDET
SVENSK TRÄDGÅRD

Nytorpsvägen 34, Box 2966, 187 29 Täby, tel 08-792 13 15. svensktradgard.se

© Riksförbundet Svensk Trädgård. Framtagen i samarbete med FOR, FritidsOdlingens Riksorganisation. Citera oss gärna men ange källan!